

Nyt fra Sprognævnet

1991/2 · juni

Det nye årti

I forbindelse med årsskiftet 1989/90 blev Sprognævnet spurgt om hvornår det nye årti egentlig begynder, enten 1. januar 1990 eller 1. januar 1991. Spørgeren mente at det første årti i vores tidsregning måtte have været år 1-10 inklusive, det andet år 11-20 og så fremdeles. Derfor måtte det sidste år af det årti som begyndte med 1981, slutte med 31.12.1990.

Det er naturligvis rigtigt at det første år i vores tidsregning må kaldes år 1, og at det første tiår derfor må være år 1-10 med år 10 inklusive. Det første århundrede må også starte med år 1 og gå fra år

1 til år 100 inklusive. På den måde vil *årti* og *århundrede* begynde med et 1-tal og ende med 0. Denne måde at regne på er der et eksempel på i Ordbog over det Danske Sprog (1918-56, 28 bind; her bind 1, 1918) under opslagsordet *aarhundrede*:

det 19. aarhundrede er tiden mellem 1/1 1801 og 31/12 1900. (Høffding: Danske Filosofer, 1909).

Men denne måde at regne *årtier* og *århundreder* i er ganske i modstrid med den almindelige sprogbrug, og der er da også gode argumenter for at den almindelige sprogbrug er logisk og fornuftig nok.

Den brede betydning af *årti* er 'tidsrum af 10 år' (jf. fx Nudansk Ordbog,

1990). Den er således ikke nødvendigvis sammenkædet med et bestemt starttidspunkt, jf. fx følgende citat:

gennem flere årtier er der produceret kalk ved oprivning og tørring – altså af de øverste lag, som gennem årtusinder har bevaret porøsitet. (Landsbladet 12.6.1987).

Således kan man sagtens tale om »det første årti efter anden verdenskrig«, som så er perioden 1945-55.

Den mere specielle brug af ordet *årti* er kædet sammen med tiårsperioden mellem fx 20 og 30 eller 80 og 90 for nu at sige det vagt.

Den tidsregning som vi bygger på, er en tidsregning der er lavet senere end det historiske år 1, og der har altså ikke været tale om at man er startet med år 1 og derefter har talt frem år efter år. Derimod er tidsregningen med dens tidsperioder, årtier m.m. defineret og oplevet med et langt senere historisk udgangspunkt. Og i sprogbrugen er *årti* defineret med det runde tal først, altså fx 80 til udgangen af 89, hvorefter det nye årti, »90'erne«, begynder. Konsekvensen af dette er at det første årti i vores kalendersystem er på 9 år – hvor mange år det sidste årti i vores kalendersystem vil være, kan vi ikke vide.

Det er beklageligt at det første årti er på 9 år, men det kan sprogbrugen ikke gøre for. Det skyldes bl.a. at 0 er et problematisk tal, idet det både er ingenting og udgangspunktet, eller det er overgangen mellem -1 og +1, som det defineres matematisk.

Ordet *årti* kan således defineres som

en tidsperiode på 10 år i kalendersystemet hvor sidste ciffer er et 0 i det første år af årtiet. Parallelt hermed kan et *århundrede* defineres som en tidsperiode på 100 år som har to 0'er som de sidste cifre, og så fremdeles. Og det er faktisk det man gør i større udenlandske betydningsordbøger som fx

århundrade .. tidsperiod som omfatter hundra år; særskilt om fast sådan period som inleds med ett år vars årtal slutar på två nollor. (Svensk ordbok, utarbetad vid Språkdata, Göteborgs universitet, 1986).

decade .. A decade is a period of ten years. Decades usually begin with years ending in 0, for example 1980 to 1989. (Collins Cobuild: English Language Dictionary, London, 1987); oversat: *årti* .. Et årti er en periode på ti år. Årtier begynder normalt med år der ender på 0, fx 1980 til 1989.

Vi kan ikke give eksempler på dette med en dansk ordbogsdefinition. Det skyldes at vi ikke har en fyldig, moderne betydningsordbog – ikke at man på dansk har en anden betydning af ordene *årti*, *århundrede* end i fx svensk og engelsk.

Og hvis man ikke regner på denne måde, er der visse absurde konsekvenser, fx at udtrykkene »det 19. århundrede« og »1800-tallet« skulle betyde noget forskelligt. En anden absurd konsekvens ville være at 90'ernes årti skulle starte 1.1.1991, mens man i øvrigt ved årsskiftet 1989/90 ville gå ind i 90'erne.

BØGER M.M.

[jɑbɑdɑbɑ'du:]

Af Pia Jarvad

I tegnefilmen Flintstone bruges udråbet *jabadabadu* når noget særlig godt sker. I titlen her er udråbet gengivet efter lydskriften i Den Store Danske Udtaleordbog. Dette udråb kan være passende for året 1990 – i ordbogsmæssigt perspektiv. For at begynde bagfra udkom Vinterberg & Bodelsen: Dansk-engelsk Ordbog i 3. udgave ved Viggo Hjørnager Pedersen d. 5. december. Den foregående ordbog, altså 2. udgave, var fra 1966 (med et mindre tillæg fra 1973). I denne nye udgave er der lavet omkring 100.000 ændringer, og det oplyses at ca. halvdelen af disse ændringer er tilføjelser. Dermed er Dansk-engelsk Ordbog den fyldigste ordbog med hensyn til ordforrådet på dansk. Den rummer ca. 230.000 ord og ordforbindelser, alle sammen i en ordentlig tyk svend af en bog på 1473 sider.

En moppedreng

Dagen før, d. 4. december, udkom en anden moppedreng: Den Store Danske Udtaleordbog af Lars Brink, Jørn Lund, Steffen Heger og J. Normann Jørgensen.

Det er den første danske ordbog der på videnskabeligt grundlag giver oplys-

ninger om dansk udtale. Den rummer ca. 45.000 opslagsord og er på 1659 sider. Heraf er de 1456 sider selve ordbogen, resten er brugervejledning, redigering for ordbogens principper, nummerregister med korte beskrivelser af faste udtalevariationer, som så at sige kan udledes automatisk af grundformen af et ord, beskrivelse af faste vekselforhold mellem lyde og mellem tryk som ikke er bestemt af det enkelte ord, og en oversigt over bøjningen af ord – lydligt set.

I den alfabetiske del beskrives den faktisk forekommende udtale af dansk rigsmål med dets hovedvarianter, dvs. alle udtaler er hørte, ikke konstruerede, og det er en beskrivende ordbog, ikke en ordbog med angivelse af hvordan ord bør udtales. De angivne udtalevariationer er betingede af talerens alder, hvor han/hun kommer fra i landet, socialt tilhørsforhold, graden af tydelighed fra en meget tydelig enkeltordsudtale til normal, sammenhængende tale, graden af formalitet i samtalsituationen og ordets bestemte faste omgivelser. Der er benyttet en let modificeret udgave af det danske lydskriftsystem, Dania, og et afsnit i bogen definerer tegnene og angiver hvad de svarer til i det internationale lydskriftsystem (IPA). Desuden er der udgivet et tilhørende lydbånd med dette afsnits eksempler på lydene.

En mindre udtaleordbog

Udtaleordbøger er vi ellers ikke forvante med. Rent faktisk har vi ikke haft egentlige udtaleordbøger tidligere. Op-

chauffør sb. -en -er D: *ʃoføɹ*
*ʃoføɹ*⁹, ældre H også *ʃoføɹ*^{49,9}, L oftest
*ʃaføɹ*⁹, ældre, især L, også *ʃaføɹ*, mindre
 distinkt *ʃə*^L, børn også *ʃeføɹ*⁹ og *ʃeføɹ*⁹
ʃafut (spøgende) *ʃafud*
chaussé sb. -en⁽⁹⁾ -er⁽⁹⁾ D: *ʃoʃe* =
ʃoʃe, ældre også *ʃoʃe*
chauvinisme sb. -n D: *ʃovi'nismə* =
ʃovi'nismə^{80,34,37}
chauvinist sb. -en -er D: *ʃovi'nisd* =
ʃovi'nisd^{80,37}, mindre distinkt *ʃov'nisd*
check¹ sb. (betalingsmiddel) -en -s D: *ʃæç* =
ʃæç
checkene *ʃæçnə*³
check¹¹ sb. (kontrol) -et pl. = sg. D: *ʃjæç* =
ʃjæç
checke vb. -ede D: *ʃjæçə* =
ʃjæçə
chef sb. -en -er D: *ʃæf* =
ʃæf, L, især prov., også *ʃeʃ*
cheferten (bestemt form, spøgende)
*ʃæfɹɹdn*¹¹ osv. som ovenfor.
-chef sb. (fx **KØKKENCHEF**) -en -er D: *ɹʃæf* =
ɹʃæf, L, især prov., også *ɹʃeʃ*
 I ordene med sammensætnings-s plus -CHEF
 fx **STABSCHEF**, **RECEPTIONSCHEF** er dette -s-
 normalt stumt; meget distinkt og sjældent
 udtales -ʃs- fx *'sdə'bsʃæf*

Figur 1. Udsnit af Den Store Danske Udtaleordbog. Formindsket med ca. 25 %.

lysninger om udtale har man skullet finde andre steder, fx i en fremmedordbog eller i Ordbog over det Danske Sprog, som nu er ganske forældet på dette punkt.

Til overflod har vi så i 1990 fået to udtaleordbøger, idet der d. 30.5.1990 udkom en anden, nemlig Peter Molbæk Hansen: Udtaleordbog (på omslaget kaldet Dansk udtale, herefter forkortet til DU). Den indeholder 41.102 opslagsord, er på 761 sider, hvoraf den alfabeti-

ske del fylder 740 sider, altså ca. halvdelen af Den Store Danske Udtaleordbog (herefter forkortet til SDU). Den præcise angivelse af antallet af ord mere end antyder at edb har været indblandet, og den er et såkaldt spinoff-produkt af et projekt med at lave regler til syntetisk tale for en computer.

Målet med denne udtaleordbog »har været at tilvejebringe en *lettilgængelig, tidssvarende, dækkende* og naturligvis først og fremmest *fonetisk forsvarlig* samling af lydskriftangivelser af *danske ordformers rigsmålsudtale*.« Der er angivet et opslagsords »normaludtale«, og med det forstås den udtale man vil bruge hvis man bliver spurgt om hvordan et ord udtales. Det er altså en tydelig enkeltordsudtale der angives, ikke et ords udtale i sammenhængende tale.

Ved de fleste ord angives kun én udtale, idet forfatteren taler om at de enkelte lydskrifttegn dækker over et større eller mindre spektrum af hørligt forskellige vanebetingede eller geografisk betingede udtaler, som der altså ses bort fra. I DU bliver det internationale lydskriftsystem (IPA) brugt, dog i en forenklet form.

Hvordan udtales?

Lad os se hvad de to ordbøger siger om fx de udtalespørgsmål der ofte stilles Sprognævnet. I gengivelsen nedenfor er udtalerne i de to bøger beskrevet, men nummerhenvisningerne med oplysninger om generelle udtalemellemformer og de generelle vekselforhold i SDU er ikke omtalt. Ordet *chauffør* er gengivet efter de to bøger i figur 1 og 2, og figur 3

er en nøgle til artiklernes opbygning i SDU.

1. Kan ordet *af* udtales med *f*?, jf. Nyt fra Sprognævnet, nr. 1, 1990.

SDU oplyser at udtalen med hørligt *f* forekommer af og til, fx ved tøven, og hos ældre, især gamle findes udtalen med *v*. Kommandosprogets TRÆD AF! udtales (udråbes) også ofte med hørligt *f*.

DU oplyser ikke denne mulige udtale.

2. Udtales *d*'et i dyrenavnet *ilder*?, jf. Nyt fra Sprognævnet, nr. 4, 1989.

SDU har som hovedform udtalen uden *d*, men hos et mindretal er den med *d*.

DU oplyser kun udtalen uden *d*.

3. Udtales *j* i *gjaldt*, datid af *gælde*?, jf. Nyt fra Sprognævnet, nr. 2, 1989.

SDU har udtalen uden *j* som den første og oplyser at udtalen med *j* findes hos især ældre.

DU har begge udtaler idet *j*'et er sat i parentes.

4. Hvordan udtales *aerobic*?

SDU + DU: Ordet er ikke med.

5. Hvordan udtales *chauffør*?

SDU (figur 1) giver hele 8 forskellige udtaler, i distinkt udtale, i det højsociale rigssprog, i ældre og yngre højsocial og lavsocial udtale, i mindre distinkt og i børns udtale.

DU (figur 2) har to udtaler, én med langt *ø* i 2. stavelse og én med stød på *ø*'et. Begge udtaler har *o* i første stavelse.

chauffør sb. ʃo'fö:R el. ʃo'fö:'R, -en ʃo'fö:ʌn el. ʃo'fö:'ʌn, -er ʃo'fö:ʌ el. ʃo'fö:'ʌ.
chausse, se chaussé.
chaussé sb. ʃo'se, -en ʃo'se:'ən, -er ʃo'se:'ʌ.
chauvinisme sb. ʃo'vinismə, -n ʃo'vinismən.
chauvinist sb. ʃo'vinisd, -en ʃo'vinisdən, -er ʃo'vinisdʌ.
chauvinistisk adj. ʃo'vinisdig, -e ʃo'vinisdigə.
check sb. (betalingsmiddel) 'ʃeg, -en 'ʃegən, pl. = sg. el. -s 'ʃegs, -ene 'ʃegənə.
check sb. (kontrol) 'tjeg, -et 'tjegəd, pl. = sg., -ene 'tjegənə.
checkle vb. 'tjegə, -er 'tjegʌ, -ede 'tjegədə, -et 'tjegəd, -! 'tjeg.
checkkryteri sb. 'ʃegrydə,ri:', -et 'ʃegrydə,ri:'əd; i sms. 'ʃegrydəri.
chef sb. 'ʃe:'f / 'ʃe:'f, -en 'ʃe:'fən, -er 'ʃe:'fʌ.

Figur 2. Udsnit af Peter Molbæk Hansen: Udtaleordbog. Formindsket med ca. 10 %.

6. Hvor er trykket i *tombola*?

SDU oplyser at den distinkte udtale er med tryk på første stavelse og det gælder også for det højsociale rigssprog. I det lavsociale rigsmål er trykket ofte på anden.

DU har kun udtalen med tryk på første stavelse.

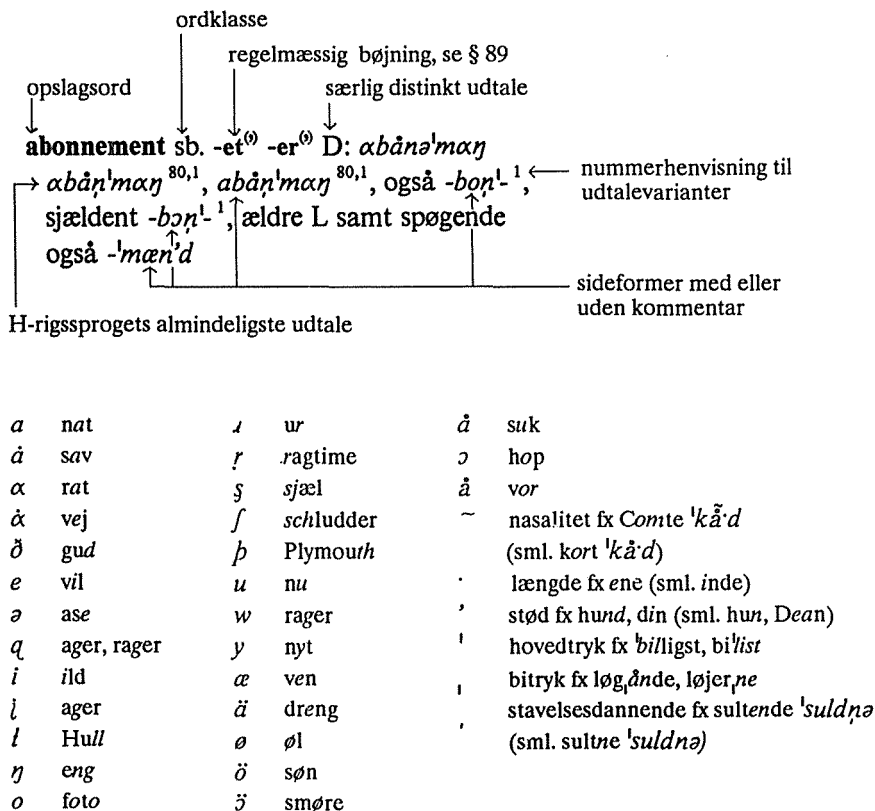
7. Hvordan udtales *juni*?

SDU oplyser at der i distinkt udtale og i højsocialt rigssprog er stød på *u*'et, mens der i jysk ofte er langt *u*, eller der er kort *u* og stød på *n*'et.

DU kender kun den jyske udtale med langt *u*.

Som man kan se får man langt flere oplysninger om de konkurrerende udtaler i SDU; den er jo også dobbelt så stor. Man får at vide hvem der har hvil-

Kortfattet nøgle

D: særlig distinkt (tydelig) form

H: højsprog

L: lavsprog

Sammensætninger o.l. søges også under de enkelte led

Figur 3. Nøgle til artiklernes opbygning i Den Store Danske Udtaleordbog.

ke udtaler, hvor hyppig en udtale er, om den er højsocialt eller lavsocialt korreleret (signaleret i bogen med H og L), om den hører til blandt ældre, yngre eller børn, og man får oplysning om variationen i mere eller mindre tydelig tale (i bogen signaleret ved D, distinkt). I DU får man hvad der ofte svarer til D-formen i SDU, evt. med en sideform, men uden oplysning om sideformens udbredelse. I *chauffør*-eksemplet får vi dog den ældre højsociale (sjældne) sideform som den første og den upåfaldende som nummer 2, mens den overordentlig udbredte lavsociale form med en a-udtale i første stavelse ikke nævnes. I *juni*-eksemplet får vi den jyske sideform som den eneste, mens rigsmålets udtale ikke nævnes.

Fordele ved dem begge

At læse lydskrift er i almindelighed noget som volder besvær, og at sætte lyd på de mange udtaleangivelser som fx findes ved *chauffør* i SDU, kan virke uoverkommeligt for mange. Derfor kan man i SDU glæde sig over en kort og prisværdig klar brugervejledning i begyndelsen af bogen, som sammen med nøglen (figur 3) på indersiden af bindet faktisk er nok til at sætte læseren ind i brugen af bogen. Desuden skal det fremhæves at bogens typografi er god; der er ikke sparet på pladsen; bogstaverne er store, og de mange læsehæmmende forkortelser som man ellers møder i videnskabelige ordbøger, er lykkeligvis undgået. Her skriver man også i hele sætninger når man vil meddele noget. Så ønsker man nøjagtig og fyldig oplysning

om udtalen i dansk er det SDU man skal ty til både som indfødt dansker der kan tale dansk, og som ny dansker der ønsker at lære dansk.

Men DU kan have sin berettigelse i mange tilfælde. For en indfødt dansker, der fx er vant til at bruge ordbøger til og fra andre sprog, er det en lettelse at lydskriftbetegnelserne er de samme som dem der er anvendt i andre ordbøger, fx i Gyldendals Røde engelsk-dansk og fransk-dansk, og at detaljeringsgraden er den samme. I DU er lydskriftsystemet umiddelbart nemmere tilgængeligt. Den indfødte kan også mange gange selv lægge sine egne vanebetingede og geografisk betingede udtaler (som forfatteren har set bort fra) i lydskriften, så bogen kan bruges når man ikke ved hvordan et ord skal udtales fordi man ikke kender det. Det gælder især nye navne og ord som er nye og fremmede for én. Her på dette punkt savner man dog det kolossalt store udvalg i navnestoffet som er med i SDU: *Gorbatjov*, *Lech Walesa*, *Melchior* (hvor en stødløs udtale nok burde have været nævnt), *Cromwell*, *Kuwait*, *Nørrebrogade* (i København og Esbjerg) og som et andet opslagsord *Nørrebrogade* (i Århus).

Men DU er ikke altid velegnet til de mange udtale spørgsmål som optager danskeren og som netop afspejler at danskeren kender to eller flere konkurrerende udtaler af samme ord.

For den der ikke (endnu) kan dansk, giver SDU mange flere udtaler end der er brug for, og DU giver én som i hvert fald kan bruges. Men så savner man i DU et tekstafsnit der redegør for hvordan man kommer fra ordbogens meget

distinkte enkeltordsudtaler til naturlig sammenhængende tale. Det skal man være indfødt dansker for at kunne gøre selv.

Vinterberg & Bodelsen: *Dansk-engelsk Ordbog*, 3. udgave ved Viggo Hjørnager Pedersen. Gyldendal, 1990.

Lars Brink, Jørn Lund, Steffen Heger og J. Normann Jørgensen under medvirken af Harry Andersen, Ebbe Nielsen og Suzanne Strange: *Den Store Danske Udtaleordbog*. Munksgaards Forlag, [1990] 1991.

Peter Molbæk Hansen: *Udtaleordbog*. Gyldendal, 1990.

Pia Jarvad (f. 1946) er seniorforsker i Dansk Sprogævn.

NYE ORD

Øko-ord

Af *Jørgen Eriksen*

I det sidste par årtier er sammensætninger med førsteledet *øko-* blevet ret almindelige i dansk. Normalt står det for *økologi-* eller *økologisk*, fx *økokatastrofe*, *økosystem* (et udsnit af naturen der udgør et biologisk system, fx en dam). Men i nogle tilfælde står det for *økonomi-* eller *økonomisk*, fx *økoplan* (økonomisk plan), *økoteknisk* (økonomisk-teknisk). I en del tilfælde forekommer samme ord i begge betydninger.

Ældre øko-ord

Men brugen af *øko-* er ikke opstået i det sidste par årtier, selvom den her har fået et betydeligt opsving. Den går længere tilbage.

Ordbog over det Danske Sprog, bind 27 (1954), har ganske vist hverken opslagsformen *øko-* eller nogen sammensætninger hvor *øko-* indgår som førsteled. Og det samme gælder Salmonsens Leksikon, 2. udg., bind 25 (1928), og supplementsbindet (1930). Men leksikonet Den Nye Salmonsens (1949) har som opslagsform *øko-*. Det oplyses at det kommer af græsk *oikos*, 'hus', og formen forklares således: 'vedrørende husvæsen, husholdning, pengevæsen eller ydre kår'. Som eksempler har leksikonet som selvstændige opslagsord *øko-species* (af henholdsvis græsk *oikos* og

latin *species*, 'art'), der bruges om biologiske forhold som en betegnelse der omtrent dækker det artsbegreb der ligger til grund for den svenske botaniker Linnés systematiske inddelinger inden for geologi, zoologi og botanik. Endvidere har det *økotype*. Dette ord bruges dels i biologien om en underenhed under artsbegrebet *økosppecies*, dels som betegnelse for en lokal variant af internationalt eventyrstof.

Gyldendals Fremmedordbog, 1. udg. (1960), har *øko*- og *økotype* med tilsvarende forklaringer.

Ordbogen Vor tids fremmedord har fra og med 5. udg. (1959) *økoteknisk* ('økonomisk-teknisk') og *økotype*. Ordet *økoteknisk* findes imidlertid i samlinger hos Supplementet til Ordbog over det Danske Sprog allerede fra 1940.

Sammensætninger hvor *øko*- blot står for 'hus-' kan spores endnu længere tilbage. Meyers Fremmedordbog har således allerede i 1. udg. (1837) *Oekographie* ('husbeskrivelse'), fra 7. udg. (1898-1902) skrevet *Økographi*. Og Berlingske Fremmedordbog, 1. udg. (1938), har *Økofobi* ('sygelig frygt for huset og husligt arbejde').

Nye øko-ord

Mens 1. udg. af Gyldendals Fremmedordbog fra 1960 altså kun har *øko*- og *økotype*, har 10. udg. fra 1987 en lang række sammensætninger: *økocid*, *økofeminist*, *økopolitik*, *økopolitisk*, *økosppecies*, *økosystem*, *økotoksikolog*, *økotoksikologi*, *økotoksikologisk*, *økoton* og *økotype*. Tilsvarende gælder Sprognæv-

nets samlinger med citater fra aviser, tidsskrifter etc. fra 1960'erne og fremefter. Tilsammen viser eksemplerne at det i de seneste tiår er blevet meget almindeligt at bruge sådanne sammensætninger, hvor *øko*- altså enten kan stå for *økologi*- eller *økologisk* eller også for *økonomi*- eller *økonomisk*. I nogle ord kan det forekomme i begge betydninger. En del af ordene er meget udbredte, andre er mere tilfældige lejlighedsdannelser, men viser at *øko*- er meget produktiv som første sammensætningsled. Og tilsammen siger dette jo også noget om at emnerne *økologi* og *økonomi* i disse år i høj grad optager samfundsdebatten.

I Dansk Sprognævns Årsberetning 1980, s. 24-26, er offentliggjort et svar om *økobilisme* (nævnet konkluderer at ordet er dobbelttydigt), hvor det med en række eksempler er oplyst at *øko*- normalt står for *økologi*(*sk*), men at det i en række tilfælde står for *økonomi*(*sk*).

Brugen af *øko*- er sandsynligvis – ud over at være udtryk for en almindelig tendens til at bruge forkortede ordformer – påvirket af det engelske forled *eco*-, der i en række nyere ord i engelsk står for *ecology* eller *ecological*, fx *eco-crisis*, *ecosystem*, *ecotype*. I enkelte ord i engelsk står *eco*- for *økonomisk*, fx *eco-spasm*, dansk *økospasme* eller *økokrampe* (om økonomisk krise).

Som eksempler på udbredte ord i dansk kan nævnes følgende, der her er anført i alfabetisk rækkefølge:

Økofascisme (samt *økofascist* og *økofascistisk*) har Sprognævnet kendt siden slutningen af 1970'erne. I en kronik i

Politiken 31.3.1989 forklarer professor Niels I. Meyer at ordet bruges om det forhold at miljøproblemerne misbruges af magthaverne til politisk undertrykkelse af svage befolkningsgrupper, eller til undertrykkelse af udviklingslandene til fordel for industrilandene. I en kronik i samme blad 3.8.1990 præciserer Niels I. Meyer dette ved at oplyse at *økofascisme* betegner det forhold at »de rige industrilande forhindrer materiel vækst i den fattige del af verden under henvisning til Klodens økologiske problemer«. Og han forsøger samtidig som et positivt modstykke til *økofascisme* at lancere begrebet *økosolidaritet*, i den konkrete sammenhæng bl.a. om overførsel af vestlig teknologi til de østeuropæiske lande, til energibesparelser og vedvarende energi.

Økofeminisme (og de tilhørende ord *økofeminist* og *økofeministisk*): Ordene har været ret udbredte siden midten af 1970'erne. De betegner en aktiv økopolitisk og kvindepolitisk bevægelse hvis kamp omfatter talrige områder til bedre social placering af kvinderne og som indebærer en revolutionering af det nuværende samfund (Gyldendals Fremmedordbog). *Øko-* står her for *økologi(sk)*, men i en udvidet brug. I en artikel i Information 11.12.1975 om økofeminisme hedder det således: »I den almindelige debat opfatter vi økologi som forholdet mellem en samling individer og det milieu, der omgiver dem, men økologi omfatter mere end dette ene kompleks af forhold. Det omfatter lige så vel forholdet individerne imellem, mellem mænd og kvinder og den

fødselshyppighed, der måtte være resultatet af dette forhold«. Og i en kronik af Ninon Schloss i samme blad 27.11.1974 om økofeminisme står der: »Jeg har prøvet at gennemtænke, om økologikrise (= ressourcemangel og forurening) kommer ind i en kvindetilværelse på en særlig måde, og om det har konsekvenser for en kvindebevægelses politiske indhold og vores forhold til den klassiske marxisme«.

Økokrise bruges både om en økologisk og om en økonomisk krise.

Økopolitik og økopolitisk: Ordene er i hvert fald siden 1970'erne brugt i begge betydninger: »Havets *økopolitik*« (bogtitel, 1980); »De *økopolitiske* sammenhænge .. stigende knaphed på jordens råvarer« (Information 19.9.1977); »Ingen *øko-politik* .. ikke nogen økonomisk politik« (Børsen 4.5.1981).

Økoskab forekommer i de seneste år jævnlig i annoncer som betegnelse for et køle-/fryseskab der er økonomisk i drift, altså med begrænset strømforbrug. Sprognævnet har fået oplyst at *øko-* her også står for *økologisk*, idet et sådant køle-/fryseskab har et lavt indhold af freon.

Økosystem: Sprognævnets samlinger rummer talrige eksempler fra 1965 og fremefter hvor betydningen svarer til den der er anført i indledningen til denne artikel. Fx: ».. naturen er en mosaik af *økosystemer* – enheder, som de levende organismer og deres omgivelser danner« (Politiken 6.2.1967); »*Økosystemet* er det mere videnskabelige udtryk for det man også kan kalde 'naturens rytme'« (Politiken 3.10.1972).

I enkelte tilfælde har vi dog også set det anvendt i sammenhænge hvor betydningen øjensynlig er 'økonomi-', 'økonomisk', fx: »AEG vaskemaskine LAVAMAT 549. ØKO-system med 20% vaskemiddelbesparelse. – Perfekt vaske-resultat med Danmarks bedste vaskeøkonomi« (annonce i Ugeavisen for Midtsønderjylland 25.6.1987). – Det er dog blevet oplyst over for Sprognævnet at *øko-* i *økosystem*, når der er tale om vaskemaskiner, står for både *økonomisk* og *økologisk*, idet man ved mindre forbrug af sæbe opnår at skåne miljøet. Jf. også: »Bedre vaskemaskiner er et skridt på vejen til et renere miljø, og med lanceringen af deres nye modeller Lavamat .., med *økosystem*, der overvåger skummet, mener AEG, at de er kommet godt af sted« (Bo Bedre jan. 1989, s. 111).

Økotosikologi er blevet et udbredt navn for et fag: læren om forurening og forgiftning af plante- og dyrelivet. Det kaldes også *miljøtoksikologi*. (Toksikologi er læren om giftstoffer og deres indvirkning på den levende organisme).

Som eksempler på øjensynlig mere tilfældige lejlighedsdannelser kan nævnes følgende fra nævnets samlinger:

*Økobil, økocyklist, økogrønsag,
økohave, økolandbrug.*

En del af disse ord er især noteret fra overskrifter, og undertiden forekommer de ikke i den løbende tekst. En artikel i Politiken 14.3.1987 har således overskriften *Øko-landbrug*, mens den løbende tekst kun har *økologisk landbrug*.

Da *øko-* altså bruges i to forskellige betydninger, og undertiden endda i samme ord, og derfor i nogle sammenhænge kan være dobbelttydigt, er det vigtigt at man ved brugen af det lader det fremgå klart af sammenhængen hvilken betydning der i det aktuelle tilfælde er tale om.

Jørgen Eriksen (f. 1926) er tidligere seniorforsker i Dansk Sprognævn.

SPØRGSMÅL OG SVAR

Udsagnsord eller verbum?

Spørgsmål: Jeg læser med stor fornøjelse Deres blad Nyt fra Sprognævnet, men – specielt – et indlæg af Erik Hansen i nr. 3, 1989, giver mig anledning til at spørge hvorfor de latinske betegnelser ikke længere anvendes. I artiklen bruges *tillægsord, navneord, udsagnsord*. Disse betegnelser kan jeg forstå, men når det kommer til *hjælpe-* og *mådesudsagnsord, hovedudsagnsord, genstandsled, biord og fælleskønsord*, så er jeg næsten stået af. Da jeg gik i skole og senere på Handelshøjskolen, da brugte vi kun de latinske betegnelser. Det betyder at jeg har utroligt svært ved at læse en tekst som den pågældende – og det er jeg nok ikke alene om. Mennesker som læser Nyt fra Sprognævnet har nok en eller anden fælles sproglig baggrund med kendskab til latin, tysk og måske fransk, italiensk, spansk, hvorfor det ville være rart hvis man ikke kun brugte de danske betegnelser.

Svar: De latinske betegnelser for grammatiske forhold bruges stadig. I grundskolen benyttes de danske betegnelser, men på et vist tidspunkt begynder indlæringen af de latinske. På de højere niveauer i skolen og på videregående uddannelsessteder er det vores indtryk at den latinske terminologi benyttes,

men også at de danske betegnelser har et godt tag i folk, så de to sæt terminologi bruges i flæng. Når vi her i Sprognævnet skriver om dansk, skal vi altså vælge, og i tilfældet med Nyt fra Sprognævnet har vi valgt den danske terminologi, ligesom det er den der bruges i Retsskrivningsordbogen.

Vi har valgt den danske af hensyn til læseren. De har nok ret i at mange af bladets læsere har en fælles sproglig baggrund, og at de er vant til latinske grammatiske betegnelser, men det er dog klart for os at der alligevel er læsere som ikke forbinder noget med de latinske betegnelser, men som kender og bruger de danske. Disse læsere tager vi hensyn til ved valget, fordi vi tror det er nemmere for den der kender den latinske, at gennemskue den danske, end det er for den der kun kender den danske, at forstå den latinske.

Et stykke vådt sæbe?

Spørgsmål: Kan man sige *et stykke vådt sæbe*, eller hedder det *et stykke våd sæbe*?

Svar: Udtrykket *et stykke vådt sæbe* er nok lidt usædvanligt. I mere formelt sprog vil fælleskønsformen *et stykke våd sæbe* være at foretrække fordi tillægsordet *våd* lægger sig til fælleskønsordet *sæbe*, men i uformelt sprog, især i talesprog, findes den anden konstruktion. I Sprognævnets samlinger er tre parallelle udtryk registreret: »et stykke pålideligt mekanik« (Berlingske Tidende 29.6.1972), »et stykke smukt dansk prosa« (Kr. Hvidt: Edvard Brandes, Portræt af en radikal blæksprutte, 1987) og

»et spændende stykke internt politisk historie« (Information 28.9.1989).

Det lidt usædvanlige i konstruktionen er at tillægsordet er placeret mellem *stykke* og *sæbe*, og *et stykke sæbe* er i den grad et fast udtryk. En mere normal konstruktion ville være *et vådt stykke sæbe*, *et nyt stykke sæbe*, *et pålideligt stykke mekanik*, *et spændende internt stykke politisk historie*.

Hang og hængte

Spørgsmål: I en rapport skrev jeg: »Under ransagningen fandt politiassistenten en hamplante, der hang til tørre«. En kollega rettede de tre sidste ord til: »hængte til tørre«. Hvem har ret?

Svar: Det fremgår af Retskrivningsordbogen fra 1986 at man i en sådan sætning valgfrit kan bruge enten *hang* eller *hængte*. Ordbogen giver nemlig under **2. hænge** eksempelsætningen

frakken hang eller hængte på knagen.

Under **1. hænge** har ordbogen derimod:

hun hængte frakken på knagen.

Når *hænge* har genstandsled, kan dattidsformen altså kun være *hængte*. Men når der ikke er noget genstandsled, er der frit valg mellem *hang* og *hængte*.

På dette punkt har udgaven fra 1986 ændret følgende oplysning i udgaven fra 1955:

nøglen hang, hvor jeg hængte den.

Princippet i 1955-ordbogen var altså at når der ikke var genstandsled, skulle man bruge *hang*, men *hængte* når der var et genstandsled.

Allerede Ordbog over det Danske Sprog, bind 8, 1926, bemærker dog om dette princip at det »overholdes ikke i almindeligt talesprog«, og citerer i ordbogen viser at bl.a. Grundtvig og Johan Ludvig Heiberg på tryk har brugt *hængte* også i sætninger uden genstandsled. Da redaktionen af Retskrivningsordbogen fra 1986 fandt at *hængte* i denne anvendelse var så udbredt at den også forekom hos danske som ellers ikke havde afvigende træk i deres sprogbrug, indførte man valgfrihed i tilfælde som *planten hang/hængte til tørre*.

I øvrigt er *hængte* den oprindelige form, mens *hang* kun går tilbage til sidst i 1600-årene.

Regne med og/eller forvente

Spørgsmål: I min HH-klasse er vi i forbindelse med en oversættelse fra dansk til fransk kommet til at diskutere om *forvente* er synonymt med *regne med*.

I forbindelser som »Vi forventer at leje en stand på Parisermessen i år« og »Vi regner med at leje en stand på Parisermessen i år« kan der vel være tale om den forskel at *forventer* er lidt finere end *regner med*, men er der andre forskelle?

I en forbindelse som »Jeg regner med at komme til mødet i morgen«, ville man dér kunne bruge *forventer* – kan man nære forventninger til sig selv, eller kun til andre? Kan Sprognævnet give en bed-

re belysning af eventuelle forskelle mellem de to udtryk?

Svar: Udtrykkene *forvente* og *regne med* er i visse sammenhænge omtrent synonyme, mens de i andre sammenhænge kun dårligt eller slet ikke kan erstatte hinanden.

Din fornemmelse af at brugen af henholdsvis *forvente* og *regne med* ofte afspejler en forskel i stil, svarer helt til vores, og stemmer i øvrigt med Ordbog over det Danske Sprog (bind 5, 1923), hvor ordet *forvente* er forsynet med det mærke der angiver at ordet kun bruges i skriftsprog eller i litterært påvirket talesprog.

Ordet *forvente* betyder ifølge Ordbog over det Danske Sprog:

'gøre sig en (ofte: følelsesbetonet, af personlig interesse bestemt) forestilling om at noget vil indtræffe eller forløbe på en vis måde; formode; regne med (noget fremtidigt) som givet eller sandsynligt'.

Som det fremgår af det citerede, anses udtrykket *forvente* her for at være omtrent synonymt med udtrykket *regne med* når *forvente* betyder 'formode, antage, gå ud fra (at noget vil ske)'. Udtrykket *regne med* er i øvrigt ikke nævnt i Ordbog over det Danske Sprog i denne betydning, men kun i betydningen 'tage hensyn til', 'lægge vægt på', fx »Ham var der ingen der regnede med«.

Nudansk Ordbog (1990) nævner *regne med* som synonym til *forvente*, hvorimod hverken Politikens Synonymordbog (1988) eller Dansk Synonymordbog

(Schultz, 1986) nævner *forvente* som muligt synonym til opslagsordet *regne med*; dog nævner sidstnævnte ordbog *regne med* under opslagsordet *forvente*.

En af forskellene mellem *forvente* og *regne med* er at *forvente* er fremadrettet, sådan som det også fremgår af betydningsforklaringen i Ordbog over det Danske Sprog. Det kan således kun bruges om fremtidige forhold, fx

Virksomheden *forventer* et overskud på 2 mio. kr. i 1992.

I dette tilfælde vil man nok kunne erstatte *forventer* med *regner med* uden at ændre betydningen væsentligt, dog med den forskel at *forventer* nok virker mere forpligtende end *regner med*. *Regner med* kan derimod bruges om både fortidige, nutidige og fremtidige forhold:

Vi *regner med* at der har boet mennesker i Danmark længe før sidste istid.

Her kan *forventer* ikke bruges. *Regner med* kan i denne sammenhæng udskiftes med *formoder* eller *antager*, eller sætningen kan skrives om til:

Der har *formentlig/formodentlig/antagelig/sandsynligvis* boet mennesker i Danmark længe før sidste istid.

Når *forvente* bruges i sammenhænge hvor det peger tilbage på den talende, altså i tilfælde hvor den talende 'nærer forventninger til sig selv', nærmer det sig betydningsmæssigt et andet udsagnsord, nemlig *love*, uden at det dog kan siges at være synonymt med dette. Et

eksempel kan illustrere slægtskabet mellem *forvente* og *love*. Hvis man i en ansøgning skriver: »Jeg *forventer* at afslutte min uddannelse til sommer«, har man påtaget sig en forpligtelse der nærmer sig den man påtager sig i kraft af et løfte, dog med den forskel at man ved at bruge *forventer* markerer at man trods alt forbeholder sig ret til at ændre sine planer. Hvis man i samme eksempel erstatter *forventer* med *regner med*, er markeringen af forbehold eller usikkerhed endnu kraftigere.

I det konkrete eksempel du har forelagt os, nemlig »Vi *forventer/regner med* at leje en stand på Pariser messen i år«, kan brugen af henholdsvis *forventer* og *regner med* altså udtrykke en forskel i graden af sikkerhed hvad angår planerne om at leje en stand på årets Pariser messe. Også i dette tilfælde giver *forventer* indtryk af større sikkerhed end *regner med*, men der er tale om så fine nuancer at der er behov for en større tekstsammenhæng hvis man skal beskrive forskellen mellem de to udtryk helt præcist. Hvis man betragter dit konkrete eksempel isoleret, vil valget mellem *forventer* og *regner med* snarest være et valg mellem et mere eller mindre formelt stilleje.

I de tilfælde hvor *forvente* og *regne med* er rettet mod andre end den talende, fx den der tales til, fortæller brugen af henholdsvis *forventer* og *regner med* noget om (magt-)forholdet mellem samtalepartnerne:

Hvis jeg ikke hører andet, så *forventer* jeg/*regner* jeg *med* at du kommer på lørdag.

Hvis man forestiller sig det nævnte eksempel som en replik i en samtale mellem to ligestillede, vil *forventer* formentlig blive opfattet som meget anmassende eller ligefrem kommanderende. Her forudsætter brugen af *forventer* nærmest, i modsætning til *regner med*, at den talende har magt og ret til at kræve eller forvente at samtalepartneren parerer ordre.

Vi tror ikke at vi med dette svar har fået sagt hele sandheden om forholdet mellem *forvente* og *regne med*, men *regner* dog med at vores overvejelser om de to udtryk kan være brugbare i klassens fortsatte arbejde med de sproglige nuancer.

Dansk Sprognævn
Njalsgade 80
2300 København S

Telefax
31 54 03 60

Postgiro
6 10 17 20

Abonnement mv.
31 54 22 11 (Københavns
Universitets omstillingsbord)

Oplysning
31 54 60 11 (direkte ledning,
mandag-fredag 10-14)

Tekst-tv
Danmarks Radios tekst-tv,
side 696

Nyt fra Sprognævnet udgives af Dansk Sprognævn. Det udkommer 4 gange om året og koster 45 kr. (inkl. moms og forsendelse) for en årgang. Man kan tegne abonnement ved at indbetale 45 kr. på Sprognævnets postgirokonto 6 10 17 20.

Artikler med navn står for den enkelte forfatters regning. Usignede artikler giver udtryk for Sprognævnets mening.

Eftertryk er tilladt når kilden angives.

Nyt fra Sprognævnet

1991/2 · juni

Det nye årti.....	1
[jɑ̀bɑ̀dɑ̀bɑ̀du:]	3
Øko-ord.....	8
Spørgsmål og svar	12

Næste nummer udkommer i september 1991.

Ansvarshavende redaktør:
Erik Hansen

Redaktionssekretær:
Henrik Galberg Jacobsen

ISSN: 0550-7332

Tryk: Bianco Luno A/S, København